

SECCIÓ DE SENDERS

A.E.TALAIA

DEL BAIX EBRE AL SOLSONÈS

3ª Etapa : LA FONTETA - SERRA DE CAVALLS - LES CAMPOSINES

15 de desembre 1991

HORARI PREVIST

Sortida de Vilanova i la Geltrú.	6.30 h
Gandesa. Esmorzar.	8.45 h
Sortida cap a la Fonteta.	9.15 h
La Fonteta. Inici de l'etapa.	9.30 h
Vèrtex de Cavalls. Reagrupament.	11.10 h
	11.30 h
Vall de la Torre, pou de pedra. Reagrupament.	12.25 h
	12.45 h
Riu Sec. Reagrupament.	13.45 h
	14 h
Gasolinera de les Camposines. Sortida cap a Móra d'Ebre.	14.30 h
Móra d'Ebre. Dinar.	15 h
Sortida cap a Vilanova.	16.30 h
Vilanova i la Geltrú.	18 h

Notes.-

- ** Esmorzarem a Gandesa. Hi ha el bar Lafarga a peu de carretera.
- ** Una vegada hagim arribat a les Camposines anirem amb l'autocar fins a Móra d'Ebre per a dinar. Hi ha la fonda Turú al costat mateix del pont de l'Ebre i alguns bars.
- ** Si us plau, sigueu puntuals, respecteiu els reagrupaments i procureu mantenir l'horari previst.

SECCIÓ DE SENDERS

A.E.TALAIA

DEL BAIX EBRE AL SOLSONÈS

3ª Etapa : LA FONTETA - SERRA DE CAVALLS - LES CAMPOSINES

15 de desembre 1991

L'etapa d'avui, tercera de la travessa "*Del Baix Ebre al Solsonès*", és gairebé una monografia sobre la serra de Cavalls. Aquesta muntanya, juntament amb les seves veïnes, el turó de Sant Marc i la serra de Pàndols, fou l'escenari de les cruentes lluites que tingueren lloc a l'estiu i tardor de l'any 1938 entre l'exèrcit republicà i les tropes feixistes del general insurrecte Francisco Franco. Aquests fets d'armes, que històricament es coneixen amb el nom de *Batalla de l'Ebre*, significaren la desfeta de l'ofensiva republicana i propiciaren la caiguda del Principat a mans de l'exèrcit invasor. Al llarg del recorregut tindrem ocasió de veure moltes de les cicatrius que encara resten a la pell d'aquestes terres.

Començarem l'itinerari a la Fonteta (380 m), indret ja conegut perquè hi ferem un reagrupament en el curs de l'anterior etapa. A partir de la Fonteta seguirem el GR-7-1, repetint part del camí que ja havíem fet, fins trobar la cruïlla d'on arrenca la variant GR-7-1-2 que s'enfila vers la carena de la serra de Cavalls (420 m) que marca el límit entre la Terra Alta i el Baix Ebre. Una vegada hàgim assolit el cim de Cavalls (665 m) farem un reagrupament que ens permetrà, si el dia ens acompanya, gaudir de l'àmplia panoràmica que s'hi descobreix.

Tot seguit iniciarem la davallada de la serra per anar a buscar el GR-7-1 el qual retrobarem més enllà del coll de la Vall de la Torre (530 m). A partir d'ací, el GR continua per aquesta vall entrant així en terres de la Ribera d'Ebre. A meitat del recorregut tindrem ocasió d'admirar la magnífica torre del temps de la Reconquesta que dóna nom a la vall.

Després de travessar un petit coll baixarem fins arribar al llit del riu Sec (180 m) punt on abandonarem novament el GR-7-1, que segueix riu avall, per dirigir-nos vers la quadra de les Camposines que es troba aigües amunt. En aquest indret, situat a l'enforcall de les carreteres de Móra d'Ebre, Gandesa i Ascó, finalitzarem l'etapa.

LA BATALLA DE L'EBRE

La batalla de l'Ebre que durà 116 dies, des del 25 de juliol al 17 de novembre de 1938, i en la qual es decidí l'èxit de les tropes franquistes sobre les forces republicanes de Catalunya, tingué per escenari la ribera dreta de l'Ebre, des de Faió a Xerta, amb una especial incidència a la Terra Alta.

Els fets començaren la nit del 25 de juliol quan els republicans varen creuar l'Ebre i conseguiren establir una línia d'atac de les muntanyes de la Fatarella a Vilalba dels Arcs, Gandesa, la serra de Cavalls i la serra de Pàndols. El 3 d'agost el front tenia un desenvolupament lineal d'uns 35 km.

L'avanç republicà a la dreta de l'Ebre el feren forces del cinquè cos de l'exèrcit per Miravet i Benifallet i del quinzè cos per Riba-roja, Flix i Ascó. Es féu un ràpid avanç, però els exèrcits franquistes el deturaren a la Pobla de Massaluça, Vilalba dels Arcs i Gandesa. Gandesa, situada en un nus de comunicacions, era l'objectiu principal dels republicans, que arribaren fins al cementiri de la població, però no la pogueren ocupar davant la resistència de les tropes del general Franco. Això féu canviar de tàctica i les tropes republicanes es fortificaren al puig de l'Àliga, Sant Marc, Pàndols i l'Obaga de la Fontcalda, mentre les tropes franquistes feien atacs des de la població per tal d'expugnar-los.

Les tropes de Franco, després de reduir la bossa de Mequinensa el 7 d'agost, muntaren una contraofensiva contra les forces que ocupaven la serra de Pàndols. L'atac durà 5 dies, del 10 al 15 d'agost, però no reixí per l'heroica resistència dels republicans. Aquest fet i les nombroses baixes sofertes els féu canviar de tàctica i atacaren per Vilalba i Corbera, des del 19 d'agost al 3 de setembre, amb l'intent d'arribar al nus de comunicacions de les Camposines, lloc on no aconseguiren arribar fins a l'inici d'octubre.

Guanyat així el flanc nord de la comarca, a la fi d'octubre fou atacat i guanyat el nucli de resistència de la serra de Cavalls, que fou seguit immediatament pel sector de Pàndols i de Sant Marc, fins aleshores inexpugnables. L'exèrcit republicà s'hagué de retirar a l'altre costat de l'Ebre i d'aquesta manera caigueren en el termini de dotze dies els llocs de Miravet, Benissanet, Móra d'Ebre, la Fatarella i Riba-roja, i el 17 de novembre s'evacuava Flix. Amb això la guerra continuà fora de la comarca, però per poc temps puix Barcelona cauria a finals de gener de l'any següent.

En aquesta batalla es calcula que hi moriren uns 50.000 homes, d'ells prop de 30.000 de la part republicana.

Per la seva singular importància hem cregut convenient fotocopiar alguns fulls del memoràndum que va publicar la Diputació de Tarragona l'any 1968 sobre aquesta batalla.

=====

LES TRADICIONS NADALENQUES

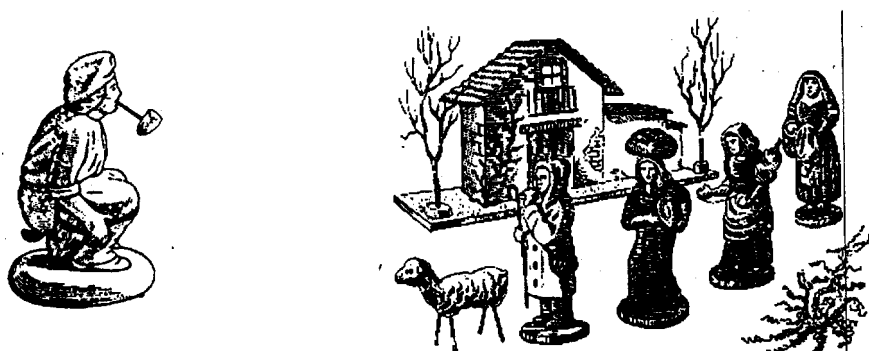
El Pessebre

Una de les moltes tradicions lligades al cicle nadalenc és el pessebre. El pessebre és una representació plàstica del misteri de Nadal, que se sol muntar amb figuretes. Hi ha però, pobles a Catalunya on s'organitzen pessebres vivents, en els quals els diversos personatges són la mateixa gent del poble.

Sembla ser que fou Sant Francesc d'Assís el primer en organitzar un pessebre vivent, l'any 1223. A partir d'aleshores, el costum de fer aquesta representació es va anar estenent dins de l'àmbit religiós, fins acabar entrant a les cases particulars. Foren les llars aristocràtiques del segle XVIII les primeres que varen muntar grans pessebres amb figuretes, els qual atreïen força gent. Després, el costum de fer el pessebre es va popularitzar fins a convertir-se en una manifestació inseparable d'aquests dies.

Aquest costum ha fet desenvolupar una veritable indústria artesanal encarregada de produir les figuretes i d'altres elements que s'utilitzen per a bastir-lo com són les casetes de suro, els ponts, els arbres, els celatges pintats, etc. La Mare de Déu, Sant Josep, el Nen Jesús, el bou, la mula, l'Àngel anunciador, l'estel que guia els tres Reis d'Orient, els pastors, la bugadera, el rabadà, el pescador, el llenyataire, la filadora, els bens, les gallines i els ànecs i el simpàtic caganer són les figures indispensables a l'hora de muntar un petit pessebre en un racó del menjador. Unes muntanyes de suro, empolsinades de farina, un riu de paper de plata amb ribes de molsa i unes quantes bombetes de colors en constitueixen l'escenografia bàsica.

A l'actualitat, la fabricació de tots aquests elements amb plàstic és un atemptat al bon gust i una amenaça per a la pervivència d'una de les manifestacions més tradicionals de l'art popular.

Les estrenes o "aguinaldos"

El costum de felicitar aquests dies als poderosos per obtenir llur favor és molt antic i ja es practicava profusament a l'Edat Mitjana. Els senyors havien de respondre als bons desigs dels seus servents amb algun present, les estrenes. Aquest costum secular és el fonament de les felicitacions nadalenques dels menestrals i empleats dels serveis públics, carters, escombraires, vigilants, fanalers, repartidors, cobradors, cambrers, aprenents, etc., els quals acostumaven a passar per les cases uns dies abans de Nadal per donar una acolorida targeteta amb una simpàtica dècima de bons auguris. Com a contrapartida era obligat donar-los les estrenes.

Aquest costum va arribar a ser tan extens i eren tants els que passaven a cobrar-se les estrenes, que la gent va acabar per no voler saber res de felicitacions. "*No se admiten felicitaciones*", deia un cartell que va popularitzar Santiago Rusiñol.

Les dècimes de Nadal

Per aquests dies els escolars començaven a aprendre's les dècimes de Nadal que havien de cloure l'àpat nadalenc amb un desig de pau i de felicitat per a pares, avis, oncles i d'altres parents. Aquestes dècimes eren una veritable tortura per a la mainada i la nota alegre de les festes. Fins que no l'havien dit, no podien gaudir plenament de les vacances nadalenques; abans sempre hi havia el neguit d'oblidar-se algun vers al darrer moment i fer el més estrepitoso ridícul. Com a compensació, però, hi havia les estrenes que donaven els parents felicitats. Juntament amb la dècima se solia donar una felicitació, escrita per l'infant repetides vegades fins aconseguir la més polida cal·ligrafia.

*Dies de desembre,
dies de malura,
tot just es fa de dia
que ja és nit obscura*

*El desembre és un vell
que fa arrugar la pell*

BIBLIOGRAFIA

- ## Gran Geografia Comarcal de Catalunya.
Volum 11. El Priorat, la Ribera d'Ebre, Terra Alta i el Matarranya.
Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. (1ª Edició, 1981).
- ## Gran Enciclopèdia Catalana.
Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. (1ª Edició, 1969).
- ## Topoguia del GR-7-1. 4er Fascicle : Garcia - Paüls.
Comitè Català de Senders de Gran Recorregut. (1ª Edició, 1988).
- ## Ruta per a conèixer la Terra Alta.
Centre Excursionista Gandesa.
Consell Comarcal de la Terra Alta. Gandesa (1990).
- ## Memoràndum "La batalla del Ebro".
Luis M. Mezquida Gené.
Diputació Provincial de Tarragona. (1968).
- ## Costumari Català. Fascicle nº 32
Diari Avui. (8/12/91).

Agustí Poch

Desembre 1991

LA BATALLA DEL EBRO, planteada a partir del día 25 de Julio fue consecuencia inmediata de la estabilización del frente en Cataluña, desde los primeros días de Abril de 1938. En aquellos momentos la presión de los Ejércitos Nacionales, protagonizada por los Cuerpos de Ejército de Galicia y Castilla, al mando de los Generales Aranda y Varela, respectivamente, era fuertemente ejercida a lo largo de la costa en dirección a Valencia, tras superar las últimas estribaciones de la Sierra de Espadán. La llegada al Mediterráneo de las fuerzas de la 4.ª División de Navarra, mandadas por el General Alonso Vega, en la jornada del 15 de Abril, Viernes Santo, y la consiguiente partición de la zona republicana, obligó a un nuevo planteamiento de la situación, aconsejando al Mando Republicano la adopción de las pertinentes medidas, cristalizadas en las ofensivas de Balaguer, Tremp y Serós, en la última semana del mes de Mayo, con el intento de reducir las cabezas de puente establecidas, magníficas bases de partida para ulteriores ofensivas en dirección a Cataluña.

PLANEAMIENTO DE LA OFENSIVA

Fue en los primeros días de Junio, cuando el Estado Mayor Central del Ejército Republicano, cuya Jefatura era ejercida por el General Vicente Rojo, planeó dos proyectos de operaciones ofensivas, partiendo de las líneas del Segre y Ebro. La primera tenía como objetivo la ocupación de Fraga para adentrarse hacia Aragón, con la reconquista de Lérida y esta última perseguía el paso del río en audaz operación para adentrarse hacia Gandesa y Villalba, con un objetivo mucho más ambicioso cual era, tras la ocupación de los macizos de Beceite y Montenegrelo, irrumpir hacia el Maestrazgo y plana de Castellón a fin de desbaratar la ofensiva nacional en dirección a Valencia. De ambos proyectos, se estimó este último como más factible, máxime cuando las fuerzas nacionales estaban a punto de alcanzar la huerta valenciana, después de superar los obstáculos naturales de las sierras próximas.

EL EJERCITO DEL EBRO, ENCARGADO DEL CRUCE DEL RIO

La operación de cruce del río Ebro, fue confiada al Ejército del Ebro, mandado por el Teniente Coronel Modesto Guilloto, constituido a fines de Mayo, cuando finalizaron las acciones ofensivas de Balaguer y Serós, en sustitución de la llamada «Agrupación Autónoma». El indicado Ejército estaba constituido por los V y XV Cuerpos de Ejército, mandados por los Tenientes Coroneles Lister y Tagueña Lacorte, integrando el primero de ellos las Divisiones números 45 Internacional, 46 y 11, mientras este último C. E. lo formaban las Divisiones 35 Internacional, 3.ª y 42. En total pues seis Grandes Unidades, formando un conjunto, con las Compañías y fuerzas agregadas, de unos 60.000 hombres. El frente elegido fue el tramo de Ebro, comprendido entre Mequinenza y el mar, con una acción principal entre Cherta y Ribarroja y dos

El Ebro, junto a Ascó, paso elegido por la 35 División Internacional

- a-a, Caserío urbano de Ascó
- b-b, Caserío de Vinebre
- c-c, Paso de la barca junto a la carretera
- d-d, Túnel del f. c. habilitado para Cuartel General del Ejército del Ebro
- e-e, Túnel del f. c. habilitado para Equipo Quirúrgico

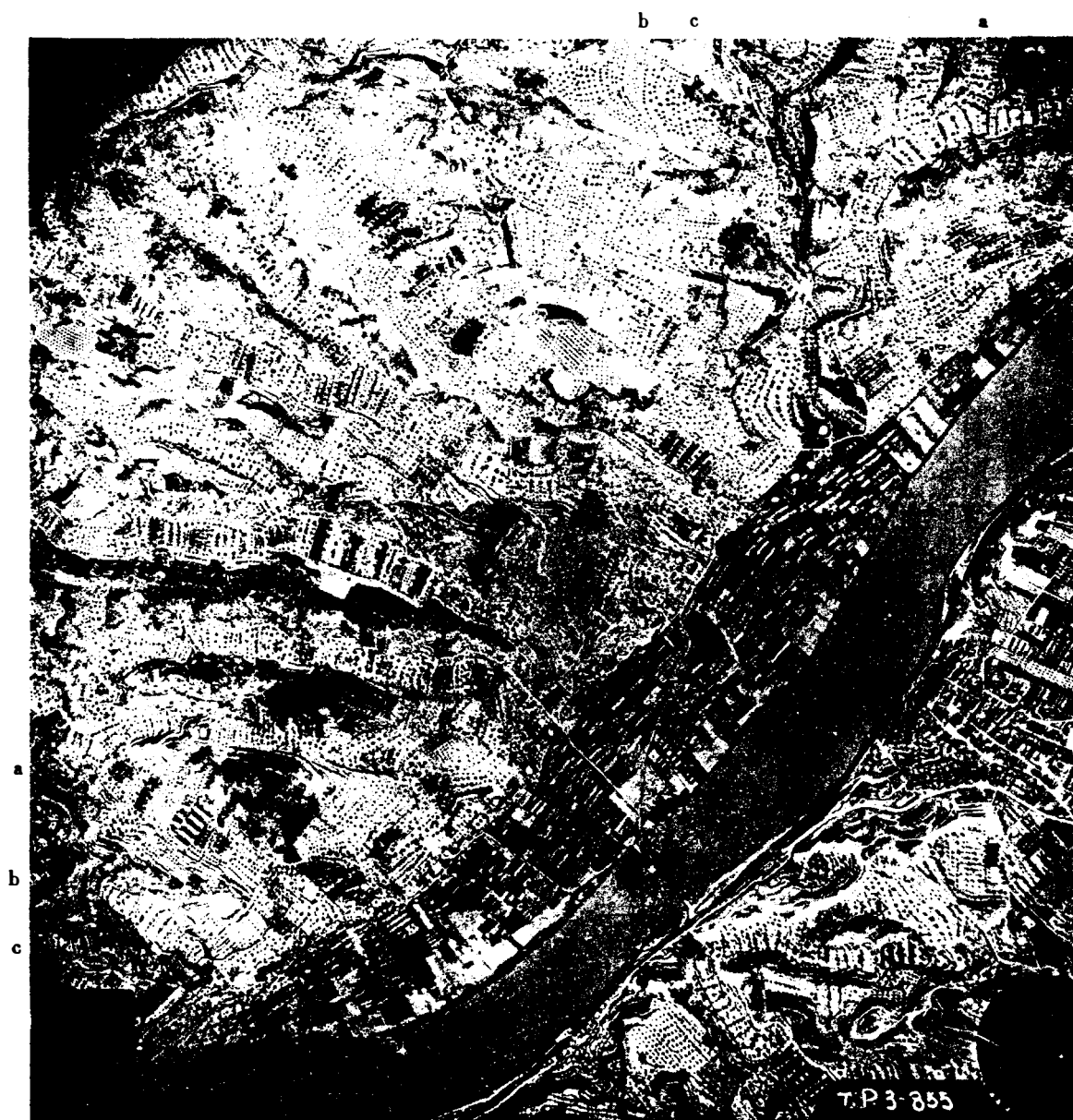
acciones secundarias, sobre Amposta y Mequinenza, para fijar fuerzas, en el momento de iniciarse las operaciones de paso. Por la parte nacional guarnecían el amplio frente, las divisiones número 50, desplegando desde la confluencia del Ebro con el Segre hasta Cherta y la 105 desde esta población hacia la desembocadura. Pertene-cían ambas Divisiones al Cuerpo de Ejército Marroquí, mandado por el General Yagüe Blanco, conjuntamente con la 13 División, en línea en el sector de Lérida, aunque una de sus brigadas había sido destacada en el sector del Ebro, ante presumi-bles contingencias.

COMIENZA LA OPERACION

La operación del cruce del Ebro por parte de las tropas republicanas, fue comenzada exactamente a las 0'15 horas del día 25 de Julio de 1938. Al amparo de la obscuridad se deslizaron silenciosamente las barcas por las tranquilas aguas, sorprendiendo a las guarniciones nacionales, muy diseminadas, debido a la escasez de efectivos en la

amplitud del frente invadido. En el sector de Amposta, corrió a cargo de la XIV Brigada Internacional la ofensiva aguas abajo, del destruido puente, logrando alcanzar el canal paralelo al río, donde fueron rechazados, mediada la tarde del mismo día, con grandes pérdidas, por fuerzas de la 105 División, reforzadas por algunas unidades de la División número 13. La segunda acción diversiva consistió en el paso del río por el Barranc de l'Aigua Moll, formando la 42 División republicana la cabeza de puente de Fayón-Mequinenza, hasta ocupar las proximidades del cruce de Gilabert y los altos de los Aut.

Fue en el sector centro, donde la operación alcanzó mayor éxito ocupando las Divisiones republicanas los pueblos de Ribarroja, Flix, Ascó, Mora de Ebro, Miravet, Benisanet, La Fatarella y Pinell de Bray, llegando a las puertas de Gandesa, Villalba de los Arcos y Pobla de Masaluca, con la también ocupación de las sierras de Cavalls y Pándols, el macizo de San Marcos y los Montes de La Fatarella, hasta el río Mataranya. La máxima penetración fue en la ermita de San José de Bot, deslizándose los

El Ebro a su paso por Ribarroja

- a-a, Caserío urbano
- b-b, Paso de la barca, utilizado por las tropas republicanas
- c-c, Trincheras nacionales próximas a las orillas

Curva del Ebro junto a Ribarroja, zona elegida para el paso de la 3.ª División republicana

a-a, Caserío urbano de Ribarroja
b-b, Línea del f. c.
c-c, Trincheras republicanas

combatientes republicanos por la Fontcalda, con objeto de interceptar las carreteras de Bot a Gandesa y la general de Alcolea del Pinar.

CONTRAMEDIDAS NACIONALES

Dirpersada la 50 División nacional y con graves pérdidas entre los efectivos de la 105 División, el Mando dispuso el rápido traslado al nuevo teatro de operaciones de la 13 División. del mismo C. E. Marroquí, mientras eran rápidamente retiradas del frente de Levante, la 4.ª División de Navarra y las Divisiones números 82 y 84, mandadas por los Generales Delgado Serrano y Galera, para situarlas en el corto espacio de veinticuatro horas en las inmediaciones de Prat de Compte y ferrocarril de Val de Zafan, con la misión de detener la ofensiva. A su vez, a la 13 División del General Barrón Ortiz, le confió el Mando la defensa de Gandesa, al propio tiempo

Fuerzas de la 11 División, vadeando el río junto a Miravet. Fotografía hecha a las 12 horas del día 25 de julio, cuando resistían todavía fuerzas nacionales en el Castillo, que vemos en lo alto.

que, a marchas forzadas, emprendía la marcha desde Cáceres, la División número 74, mandada por el Coronel Arias Jiménez, destinada a la defensa de Villalba y Poble de Masaluca, una vez desembarcados sus efectivos.

ATAQUES A GANDESA Y VILLALBA DE LOS ARCOS

Por espacio de varios días —prácticamente a partir de las últimas horas de la misma jornada del día 25— la 35 División Internacional, mandada por el Mayor Walter, pugnó por apoderarse de Gandesa, desarrollándose terribles combates en torno a la cota 481, que los legionarios de la 6.ª Bandera bautizaron con el nombre de “Pico de la Muerte”, debido al gran número de bajas registradas y los soldados del Batallón inglés, la denominaron «El Grano», por lo costoso en sus intentos de ocupación.

Ataques frontales a la plaza se sucedieron sin interrupción hasta el día 3 de Agosto, alcanzando los soldados internacionales, el Sindicato y Bodega Cooperativa, junto a la carretera de Corbera, en la tarde del día 31 de Julio. En Villalba, la División número 3, mandada por el Mayor Cabezas Morente, se lanzó al asalto de la plaza a partir de las primeras horas de la jornada del día 26, centrando después, visto lo infructuoso de los ataques, el principal esfuerzo hacia las posiciones del "Faristol" y "Cuatro Caminos", con el fin de ocupar la plaza, mediante envolvimiento por el Sur. La llegada de tropas de refresco nacionales, entre ellas cuatro batallones de la 150 División del General Muñoz Grandes y el endurecimiento de la acción defensiva por mayor potencia de fuego y superioridad aérea, obligó a las tropas republicanas a desistir en sus ataques, a pesar de que fueron embebidas en las operaciones las Divisiones números 16 del Mayor Mora y la 27, mandada por el Mayor Usatorre, sin haber logrado sus propósitos.

REDUCCION DE LA BOLSA FAYON-MEQUINENZA

Detenida la ofensiva republicana, el Cuartel General del Generalísimo, a través del Ejército del Norte, ordenó la primera contraofensiva, dirigida a eliminar la bolsa

d c e h a

e
a
d
b
c

T-93-498

El Ebro próximo a Miravet, lugar de paso de las fuerzas del V Cuerpo de Ejército

- a-a, Castillo
- b-b, Caserío
- c-c, Partida Les Illetes
- d-d, Paso de la barca
- e-e, Trincheras republicanas

El meandro del Ebro en Flix, con la presa de Electroquímica utilizada para el paso de vehículos y material de guerra.
Foto obtenida por la Aviación Nacional y publicada en la revista «Ejército».

Fayón-Mequinenza, situada en el sector Norte guarnecido por la 42 División, cuyo mando ejercía el Mayor Manuel Fernández. En las primeras horas de la mañana del día 6 de Agosto, una fuerte preparación artillera, seguida de acciones aéreas de bombardeo y picado, facilitó a la Agrupación nacional la ocupación del vértice de los Autz, emprendiendo las fuerzas republicanas su retirada que alcanzaron en el transcurso de la noche para trasladarse el grueso de las fuerzas a la orilla opuesta, tras haber sufrido graves pérdidas en los combates. En la jornada del día 7, las tropas nacionales restablecieron la situación, ocupando las abandonadas posiciones en el comienzo de la ofensiva, junto a los cañaverales del río.

TERRIBLES COMBATES EN LA SIERRA DE PANDOLS

«Con inusitada rapidez», escribe el General García Valiño, la totalidad de la masa artillera y compañías de carros de combate que había intervenido en la reducción de la bolsa de Mequinenza, fueron trasladadas a las estribaciones suroeste de la Sierra de Pandols, próximas a Prat de Compte, donde desplegaron conjuntamente con las fuerzas de la 4.ª de Navarra, elegida por el Mando Nacional para la ofensiva, cuyo objetivo no era otro que expulsar las fuerzas de la 11 División, mandadas por el Mayor Raimundo Fernández, del macizo central primero y de las estribaciones del Este después. Fueron terribles los combates entre las fuerzas del General Alonso Vega y las tropas republicanas, pues la naturaleza rocosa del suelo, impedía la cons-

Combatientes republicanos
pasando el Ebro sobre los
puentes de flotadores de
corcho, en la jornada del
25 de julio.

trucción de refugios, estallando sobre la misma superficie las granadas de artillería, con el consiguiente aumento del área de dispersión de la metralla. A las acciones artillera y aérea, por ambas partes, cabía añadir la implacable fuerza del Sol, con temperaturas que superaban los 30 grados en las horas diurnas para descender acusadamente durante la noche, dada la altura del macizo montañoso, cuya cota más elevada supera los 700 metros. El tormento de la sed y la irregularidad en los suministros, dadas las penosas condiciones de los caminos de acceso a lo alto de la Sierra, contribuían, en no escasa medida, a convertir el paraje en un verdadero infierno.

La ofensiva de la 4.ª de Navarra, comenzó en las primeras horas del día 10 de Agosto previa intensa preparación artillera y masivos bombardeos aéreos. Con suerte alterna y con ataques nacionales, seguidos inmediatamente de fuertes contrataques republicanos, los batallones navarros, ocuparon la Ermita de Santa Magdalena y la cota 705, para descender después hacia el barranco de Pándols, donde quedaron

El Teniente Coronel Juan Modesto
Guilloto, Jefe del Ejército del Ebro
saliendo de su Cuartel General,
situado en el túnel de Ascó, pró-
ximo al caserío.

Villalba, vista desde el Cementerio

detenidos, haciendo crisis la ofensiva en la noche del 14 al 15 de Agosto, cuando un contrataque a cargo de la 35 División Internacional que había sustituido a la División número 11, restableció la situación.

Las bajas republicanas superaron el número de 5.000, entre los que se contaban 2 Jefes, 10 Comandantes de Batallón, 43 Capitanes, 147 Tenientes y 4.600 clases y tropa. Por su parte la 4.ª División de Navarra, registró a lo largo de la batalla exactamente 840 muertos, 5.712 heridos y 2.600 enfermos, de los que en un 80 por ciento fueron producidas en Pándols en el transcurso de aquellas cinco jornadas.

«Los barrancos de la Sierra de Pándols —escribe dolorido Enrique Castro Delgado, Subcomisario general del V Cuerpo de Ejército— cubiertos de cadáveres llevaban a la historia este gran macizo montañoso, como el teatro del más grande combate de la guerra. Con ello —añade— se puso fin al choque sangriento de las dos mejores unidades de los ejércitos en lucha».

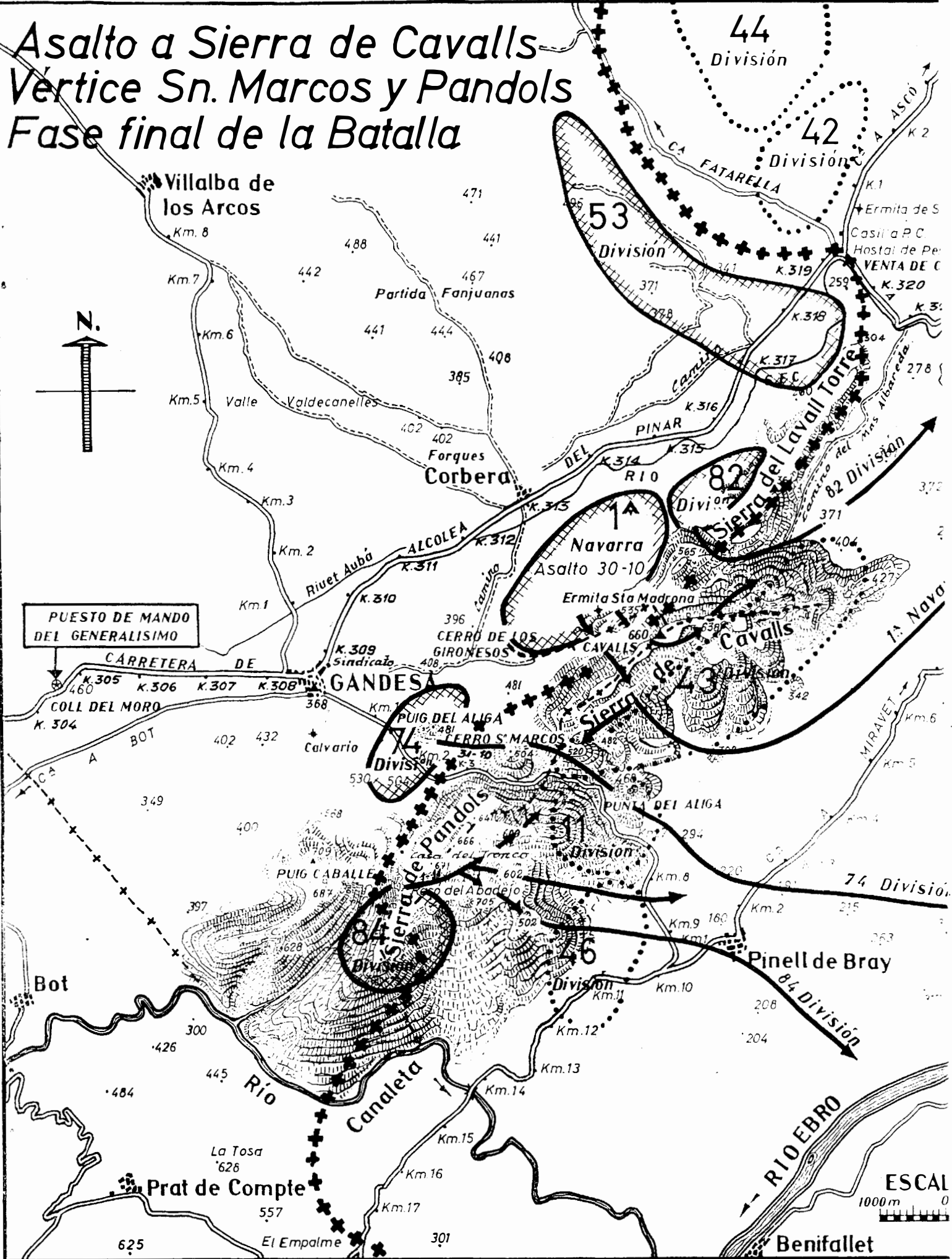
OFENSIVA EN CUATRO CAMINOS

Estabilizadas las líneas en lo alto de Pándols, una nueva ofensiva fue planeada por el Mando Nacional. El sector escogido fue el de Cuatro Caminos, así llamado por confluir las carreteras de Gadesa a Villalba, la de Villalba a La Fatarella y el viejo camino de Corbera, siguiendo por Valldecanelles. Con el cruce de la Venta de Camposines, constituían los

El Coronel Pablo Arias Jiménez, Jefe de la 74 División, encargado por el Mando Nacional de la defensa de Villalba

*Asalto a Sierra de Cavalls
Vértice Sn. Marcos y Pandols
Fase final de la Batalla*

DESCRIPCIÓ DEL RECORREGUT

Horari		Quilòmetres
Parcial	Total	
0.00	0.00	0.00

Comencem l'etapa d'avui al peu de la carretera que puja de Tortosa vers Gandesa, en el punt on hi ha la pista d'entrada al recinte de la Fonteta (380 m).

Hem de seguir la carretera un cent-cinquanta metres en direcció a Tortosa fins arribar al camí d'accés a unes instal·lacions agropecuàries que es veuen a l'esquerra; ací abandonarem la carretera i continuarem pel camí. Immediatament el camí bifurca; hem de seguir per la branca de la dreta que passa a frec d'una edificació.

El camí va pujant per entremig dels camps de cultiu situats entre el turó de Sant Marc (504 m) que queda a la nostra dreta i el puig de l'Àliga (481 m) a l'esquerra.

0.18 0.18

Deixem un camí que baixa cap a l'esquerra.

0.04 0.22 1.40

El camí que seguim fa un revolt cap a l'esquerra per tal de vorejar una petita bassa (420 m).

Compte : En aquest punt, abans de fer el revolt esmentat, hem de deixar el GR-7-1 i baixar cap a la dreta per un camí força erosionat. Aquest nou camí és la variant GR-7-1-2 que ens portarà fins al cim de la serra de Cavalls. A l'enforcall hi ha un pal indicador.

El camí que seguim baixa vers els camps situats a la coma que s'estén entre el turó de Sant Marc, a la dreta, i els estreps més occidentals de la serra de Cavalls, a l'esquerra.

Deixem un trencall a l'esquerra i continuem endavant vorejant els camps, pel costat d'un marge.

Una mica més enllà, degut als recents esplanaments que s'han efectuat i que han mal·lès el camí, ens veiem obligats a seguir per dins dels camps; hem de procurar d'anar per la seva vora.

0.05 0.27 1.75

En arribar al capdavall del bancal deixem, a la dreta, un senderol que puja vers les restes de l'ermita de Sant Marc situada dalt del turó del seu nom.

Nosaltres hem d'anar cap a l'esquerra travessant la coma per damunt d'un bonic marge. Arribats a l'altra banda, s'ha de continuar per un senderol que s'enfila per l'esquenall de la serra de Cavalls.

Després de guanyar altura, el senderol passa pel peu d'un petit penya-segat i comença a pujar pel vessant d'un petit fondal ple de restes d'antigues marjades.

Una vegada hem assolit l'aiguavés del fondal, el senderol segueix pujant tot fent zigzagues. Passem per damunt d'un tronc caigut.

0.10 0.37

Desemboquem en un relleix del terreny; el senderol, una mica confús, de moment el voreja per la seva banda dreta. Més endavant girem cap a l'esquerra en direcció a l'esperó rocós que veiem enfront.

0.02 0.39

Passem per davant d'unes roques singulars que queden a la dreta. En aquest punt, el senderol sembla que bifurqui; hem de seguir la branca de l'esquerra, endavant vers el peu de l'esperó rocós.

Pugem travessant una sèrie de marges mig enderrocats. Cal estar amatents als senyals.

0.05 0.44 2.30

En arribar al peu del penya-segat el senderol gira cap a la dreta avançant en direcció sud-est. Una mica més enllà planeja; passem per sota de la branca caiguda d'un arbre.

0.04 0.48 2.60

Arribem al capdamunt d'un ample contrafort que baixa en direcció sud; és la prolongació del llom de la serra. Hem de girar cap a l'esquerra tot travessant les restes de la rasa d'una trinxera.

Més enllà agafarem la direcció est i continuarem pujant pel vessant solell de la muntanya.

0.16 1.04 3.45

Arribem a la cresta de la serra de Cavalls; el senderol segueix en direcció est, carenejant.

Més endavant, la carena es transforma en una paret prima d'uns dos metres d'alçada; la seguim per la banda sud.

0.17 1.21 4.25

Pugem una mica cap a l'esquerra per tal de vorejar, per la banda nord, un pic aïllat de la serra. A continuació tornem a la carena.

0.05 1.26 4.50

Pugem per un esgraonat que ens permet superar un petit tallat de la cresta.

0.10 1.36 4.95

Assolim el vèrtex geodèsic de Cavalls (665 m) on hi ha una creu en memòria dels morts de la *Batalla de l'Ebre*, de l'any 1938.

La panoràmica des del cim és extraordinària. En direcció nord tenim, als nostres peus, la serra de la Vall de la Torre i al seu darrera s'estén la Terra Alta. Al fons, si el dia és clar, es poden veure les neus del Pirineu. Cap al sud hi ha la clotada de l'Ebre, entre les serres de Cardó i del Caro, amb el Montsià al fons. Cap a l'oest veiem Gandesa, el coll de Moro, el puig Cavaller i la serra de Pàndols. Cap a l'est, darrera la Picosà podem veure les serres del Montsant i de Llaveria.

Continuem per la carena vorejant les restes de les trinxeres i refugis excavats a la roca.

0.05 1.41 5.15

Deixem la carena i comencem a baixar en direcció nord amb fort pendent tot fent zigzagues.

0.07 1.48 5.55

Desemboquem en una pista forestal per on passa el GR-7-1 (530 m). Ací finalitza la variant de la serra de Cavalls. Seguim la pista cap a la dreta.

0.19 2.07 7.23

Quan la pista comença a fer un ampli revolt vers la dreta l'abandonem i seguim rectes per una drecera.

0.02 2.09 7.38

Retrobem la pista; continuem baixant.

0.15 2.24 8.20

Deixem la pista forestal i continuem per un camí de carro que va per l'esquerra. Uns cinquanta metres més endavant passem a tocar d'un masset derruït i es comença a baixar ràpidament.

0.11 2.35 8.91

Fem cap en una pista més ampla, la seguim vers l'esquerra i aviat passem per un estret

que parteix un dels contraforts que baixen de la serra.

0.02 2.37 9.26

Troblem una bifurcació a l'entrada de la Vall de la Torre; hem d'anar per la branca de la dreta tot creuant l'amplià vall. Passem per entremig d'oliveres mil·lenàries.

0.04 2.41 9.49

Som al fons de la vall; sota el camí, a la dreta, hi ha un antic pou de pedra i una bassa, també de pedra, molt curiosos.

0.03 2.44 9.70

Troblem una bifurcació; el camí de l'esquerra se'n va vers el mas Cervelló, situat al peu d'una esvelta torre coronada de merlets, del temps de la Reconquesta, que dóna nom a la vall. El GR continua per la dreta, per la banda esquerra del fons de la vall.

0.13 2.57 10.61

Passem a tocar d'uns masets.

0.09 3.06 11.22

Passem per davant del mas Albarés que podem veure a la ribera oposada del riu. Continuem rectes deixant el seu camí d'accés.

0.07 3.13 11.72

Deixem el camí per anar cap a la dreta i travessar el riu. Continuem per l'altra riba paral·lels al seu curs.

0.04 3.17 12.01

Abandonem el camí que seguïem i anem cap a l'esquerra tot baixant per tal de travessar novament el riu. A continuació comencem a pujar per l'altra banda en direcció est.

0.11 3.28 12.61

Arribem en una petita collada on hi ha una cruïlla de camins; hem d'anar rectes baixant cap a la vall del riu Sec.

0.10 3.38 13.35

Se'ns uneix un camí per la dreta i poc després arribem al llit del riu Sec (180 m).

A partir d'ací, el GR travessa el riu a gual i continua riu avall per l'altra riba per damunt d'un gran roquissar.

Nota.- En aquest punt abandonem el GR i seguirem el riu aigües amunt per arribar a la quadra de les Camposines on finalitzarem l'etapa.

Abans que el camí creui el curs d'aigua hem d'abandonar-lo i anar cap a l'esquerra, aigües amunt pel rocallís que forma la riba dreta del riu Sec. **Compte** perquè el camí no està marcat i hi ha sots plens d'aigua.

Més enllà travessem un grupet de pins. Tornem a passar pel rocallís que en aquest tram permet apreciar perfectament les bandes inclinades dels estrats. Enfront, l'erosió ha format una petita bauma.

0.05 3.43

En acabar-se el rocallís hem de seguir endavant per un camí que ve del riu (era un pas a gual actualment perdut) i puja lleugerament pel seu costat. En aquest punt, el curs del riu descriu un revolt cap a l'esquerra (segons el seu punt de vista).

Uns metres més enllà se'ns uneix per la dreta un camí que ve de travessar el riu a gual. A l'enforcall hi ha un gran canyissar.

Seguim pujant lleugerament en direcció a una casa; a la dreta deixem l'accés d'un camp.

A la dreta, a un nivell inferior queda el llit del riu Sec, vorejat de canyes, i a l'altra riba, a la nostra altura, la carretera que va de Móra d'Ebre cap a Gandesa.

0.03 3.46

Passem a frec d'una casa que deixem a la dreta i continuem endavant per una feixa, sense camí, tot seguint la filada d'oliveres que tenim a l'esquerra. Enfront, a l'altra banda del riu i per damunt de la carretera, veiem una petita casa.

La peça de terra que estem seguint davalla lleugerament i es va estrenyent fins que desemboquem en una nova feixa amb una filada de petits ametllers. Continuem per sota de les oliveres. Enfront, entre el riu i la carretera, veiem una construcció prou important encara habitada.

Més endavant, a la dreta, deixem uns blocs de conglomerat.

0.04 3.50

En arribar al final del camp, prop de la gran casa, continuem endavant per un bancal abandonat i envaït pels pins. A l'esquerra tenim un petit marge.

Una mica més enllà s'acaba el marge i travessem un bosquet de pins tot seguint un senderol no massa fressat.

Quan sortim del bosquet, el senderol ens mena al costat mateix del riu que ara circula

al nostre mateix nivell. Compte amb el terreny perquè és una mena d'aiguamoll.

Creuem un nou rocallís; en ell el riu ha excavat grans bassiols.

0.07 3.57

En acabar-se el rocallís hem de seguir uns metres per un camí prou marcat fins arribar en una bifurcació. S'ha de continuar per la branca de la dreta que va a passar el riu a gual.

Una vegada s'ha travessat el riu, el camí bifurca novament; ara seguirem la branca de l'esquerra.

Una mica més enllà pugem per una rampa feta recentment, fins arribar a l'esplanada del nou traçat de la carretera Móra d'Ebre-Gandesa. Hem d'anar cap a l'esquerra fins a trobar la vella carretera i seguir-la en direcció a la gasolinera que veiem davant.

0.08 4.05

Arribem a la gasolinera de Petronor, situada prop de l'encreuament de les carreteres de Móra d'Ebre, Gandesa i Ascó, a l'antiga quadra de les Camposines. En aquest punt finalitzem l'etapa d'avui.